

ÁDÁM, HOL VAGY?

Csak gyűjteni az erőt, gyűjteni, nehogy oda visszakerüljek... Mert akárhogy is vesszük, bármennyire emancipált vagyok, akármennyire meggyőztem a férjemet is róla, hogy oda beutaltatni magad nem szégyen, szükséglet, egészségügyi szempont stb., s még jó, hogy van hova utaltassa magát — olyankor — az ember, mégsem szeretnék oda visszakerülni. Noha a huszadik században vakbélgyulladás vagy idegbetegség egyre megy... S nem is igazi értelmiségi az, aki bár egyszer, bár egyetlenegyszer nem lépte át ennek a háznak a küszöbét.

Mіндеzt tudom, s mégis odabenn a pszichiátrián minden — szürke. Ha egyszer filmet írnék róla — márpedig feltétlenül papírra kell vetnem egyszer majd mindazt, amit odabenn megéltem —, mondom, ha filmforgatókönyv írására adom majd egykor a fejem, fekete-fehérben játszatom azt, ott... Az élő-holtak világát... De lám, idekint mennyi szag és mennyi szín, édes istenem, milyen hallatlan tarkaság! Vajon azelőtt is tavasszal így rügyeztek a fák? Ilyen sárgás-hamvasan bújt ki az első fűszál?... Valaki odabenn azt mondta, meg akartam halni, nagysád, úgy bizony... Egy férfi, az udvaron ismertem meg... (Érdekes, tőlem a férfiakat örökké elzárta valami, egy szögesdrót, egy kórterem...) No, igen, azt mondta: — meg akartam halni, kis naccsád, s csak az tartott életben, hogy még sohasem lestem meg, hogy miként sarjad a fű, no meg hogy — pirulok is érte — sosem voltam még az újonnan beállított egyes trolibusz végállomásán... — Amint felépültem, azonnal leutaztam oda a végállomásra, leheveredtem a Szamos partján, s ha hiszi kisnaccsád, ha nem, órákon át, egészen addig, míg esteledett, néztem a füveket... No igen, bármit, csak nem meghalni! Nem meghalni! Kibirni! Igen, ez a fő... A férfit az udvaron ismertem meg... Ott sétált, s nem szólt senkihez. Tüzet kértem tőle, ő pedig megkérdezte, mikor születtem. Horoszkópot tudott készíteni kapásból... Ez nagyon mulattatott. De nemcsak a csillagzatomra volt kíváncsi, tudni szerette volna, mit éltem át, hogy jutottam ide! Nem is volt olyan bolond!

Hogyan jutottam ide? És mit éltem át? Nevetséges! Mit nem éltem át? Míg eljutottam az emberélet útjának felére, s ki tudja egyáltalán, hogy csak a feléről volna-e szó?...

A férfiakkal mindig az udvaron ismerkedem meg...

Ádám tizenhat éves volt, s ott a lágerben is patyolatfehér, frissen mosott, vasalt inget viselt, bricseszt és birgerli csizmát... A lágerutcán találkozott először velem, és hozzám vágott egy pulóvert...

Tulajdonképpen mit is mondott a kékszemű doktornő? Azt mondta: — Ne menjen haza. De hová menjek? Ha elfárad, térjen be néhány

percre egyik barátjához, egyik megértő, intelligens... Most értettem meg csak igazán, mitől is féltett...

Munkásnegyedben laktam... olyan az egész negyed, mint egy nagy-nagy park. Esténként a lányok, fiúk kiülnek a fűre, énekelnek, gitároznak. A távolból ide hallatszanak a gyárak szirénái, az ég magas, és minden-honnan látni, nem úgy, mint a városban. Falusi illatok terjengenek, olykor még tehénkolomp is szól, mint odahaza, Hollóban. Vannak itt kisebb falusi gazdaságok... Faluhely, ne tessék haragudni, mondja a szomszédasszonyom, a paplanos...

Minden második mondata: ne tessék haragudni. Dehogya harag-szom...

A Kékszemű attól tart, a melósok gúnyolnak majd: nini, a bolondok-házából jött! Hát aztán. Ha így mondják majd, hát igazuk lesz. Erről van szó... Mégsem merem megreszkirozni... sétálok...

Rettentően elfáradtam. Itt a ház, a szép nagy villa, itt lakik az egyik intelligens és érzékeny — mit érzékeny?! hiperérzékeny — barátom, a zongoraművész. Be kellene állítani hozzá csak úgy, szó nélkül le-ülni s meghallgatni egy Beethoven-szonátát, igen, az Apasszionátát, azt kellene meghallgatni és semmiről sem beszélni, semmiről, ő egy patinás, egy perfekt entellektüel, ő ezt majd megérti...

Túl vagyunk rajta!... Becsengettem és bementem és leültem, és semmit sem kérdezett, pontosabban csak annyit kérdezett, hogy: mit? És én mondtam, hogy az Apasszionátát, és ő elkezdte, ahogy szokta a koncerten, gondosan nekikészülődött, és a felesége, a Gioconda-mosolyú — aki mellesleg orvos — nesztelenül behozott egy kávé, csak úgy suhant, és leült, és kinyitották a parkra nyíló ablakot, és a szél orgonaillatot sodort be, és jó volt! Hiába, tudta a Kékszemű, hogy intelligens úri-emberekhez kell menni az ilyen lábadozó betegnek. S most az Apasszionáta hangja mellett elernyed benne a feszültség.

Anya úri család gyermeke... egy intelligens úri családé... Tulajdonképpen eljött az az idő, amikor meg kellene írnom az életemet... regényt kellene írni... Micsoda igényes műfaj! No nem, kétségtelen nem tudok majd megküzdeni vele... Valahogy úgy szeretném kezdeni, mint a hajdani regényírók, mint ahogyan az első könyvélményeimből megmaradt emlékeimben:

Amikor születtem, a kakas hármat kukorékolt!

Pedig hát amikor én születtem, fogalmam sincs, mi történt, erről csak anyám számolt be időnként, s mindig másképpen szövődött emlékezetemben a legenda. Az egyik változat szerint a bába már a fürdőkádban hajszal híján megfojtott... A másik szerint Ő olyan csinos, oly észbontóan csodálatos asszony volt, hogy amikor a főorvos meglátta, hogy öt kilométer világrahozása életveszélybe sodorja a Vecsera Máriára, Garbóra s az istenben azóta megboldogult Horthy Miklósné, született Purgly Magdolna nagyasszonyra kiköpöten hasonlító szépséges mamámat, engem undorral egy szobasarokba hajított, s ott rostokoltam pelenkázatlan, szoptatlatlan, másnap hajnalig. Nem volt idő most velem törődni, amikor a fenéséges asszony élete forgott kockán.

A változatok sokaságából csak ezt a kettőt ragadtam ki, jöllehet több-féle keringett a máskülönbben is jó képzelőerejű családomban. A külön-

böző históriák egyetlen pontban egyeztek meg, nevezetesen abban, hogy mindez a Cittában történt.

Kora ifjúságom óta magam is a család örökébe léptem, túlradó fantáziám volt, amit a család egyszerűen így minősített: a Marica hazudik. Pedig sohasem hazudtam — hittem! Később, amikor valóban hazudni kezdtem, nem hittem már. De ne vágjunk a dolgok elébe... Amúgy is nehéz lesz elbeszélésemben bármiféle kronológiát betartanom, hiszen anynyi minden történik egy emberöltő folyamán. Egy rövidnek tetsző, de valójában hosszú és fárasztó, nagyon is fárasztó emberöltő folyamán.

Mondom tehát, hogy a Città nagyranőtt gyermekfantáziámban. Előbb valami klastromfallal körülvett zordon kőépületnek képzeltem a Cittát (tízéves korom óta ugyanis zárdában nevelkedtem, amit anyám mindmáig játszi könnyedséggel úgy mesél el ismeretlen útitársaknak, hordároknek, kofáknak vagy csak úgy általában a jó embereknek, hogy a „lányom a Nôtre Dame de Sion francia apácaintézetben nevelkedett“). Egszóval, mondom... a Città valamiképpen összefonódott képzeletemben a Nôtre Dame-mal, azzal az intézménnyel, ahol midőn hosszú heteken át egyedül feküdtem a vörös selyemtapétákkal bevont házikórházban (Revier-ben), belém nevelték a Marie Antoinette királyasszony szomorú sorsa feletti érthetetlen aggodalmat (különben az intézet lakás, koszt és ellátás, taníttatás és hittérítés díjaként havi 5000 lejt szabott meg). Mondom, ez a gondolatársítás akkor fészkelte magát az agyamba, amikor a Nôtre Dame de Sionba kerültem, minekutána az 1929-es gazdasági válság apámat, akinek majd nagy szerep jut ezekben a feljegyzésekben (ha sikerül őket befejezmem), alaposan tönkretette, sőt néhány esztendőre rá hozzájárult korai halálához. Szóval mondom... midőn a család már csak a régi gazdagság híréből, egyebekben pedig csak könyöradományokból, kölcsönökből és hencgegsből élt, s az elit Nôtre Dame-ot a mama immár a harmadik éve nem tudta kifizetni, s a kőszívű apácák csak kegyeletből tartottak, merthogy „isteni tanuló“ voltam, majd családi kapcsolataink a hírneves Hatjeganu családdal (amelyiknek egyik tagja tankerületi főigazgató volt) odavezetett, hogy ösztöndíj formáját öltse egy idő után ez a kegyelemkenyér... mondom, ez idő tájt, zárdai és kórházi magányomban — minekutána befészkelte magát a lelkembe a rémület a lefejezett királyasszony szomorú sorsáért —, ekkortájt a Cittát valamiféle régens szülőhelyének képzeltem, óriási tükrös és márványos termekkel, ahol bábák és orvosok, fejedelmek és udvarhölgyek gyűltek össze a vajúdo királyasszony köré, hogy saját szemükkel győződjenek meg: a királyasszonynak fiúgyermeke született. Elkövetkezett aztán az az idő is, amikor Krisztus urunk vérét éreztem ereimben folydogálni, magamat leendő szentnek és mártírnak képzeltem. Ez idő tájt a Città jászollá változott. És sok más korszak következett be életemben, amiről korai még beszélni. Nyilván, mint később minden álmodomra és ábrándomra (az álmodozásról és csodavárásról még ma, istennek 1969-ik évében, amikor e sorokat írom, sem szoktam le) prózai erővel rontott rám a sivár valóság. A Città nem volt egyéb egy szokványos köznapi burzsoá szülészanatóriumnál.

Ennyit talán előlegbe születésem körülményeiről, bár annak előzményeire majd később vissza kell térnem. De miért később? Magam sem tudom. Próbáljuk meg tán itt helyben, most összegezni mindazt, amit anyám születésem előtti életéről tudok. Istenben megboldogult Hermina

nagyanyám (Tafler Hermina) alföldi származású tót úriasszony volt. Kancsi és butácska, ezzel szemben zseniális háziasszony. Zsenialitása nemcsak abban nyilvánult meg, hogy férje, istenben megboldogult nagyapám, Leipniker Salamon (az aradi korzó számára csak úgy egyszerűen Sali bácsi) egész élete jelentősen nagy jövedelmét az aradi piacokon pallta el, mind egy szálíg a sváb kofák bugyrába vándoroltatva azt — hanem abban csúcsosodott ki mindenekfelett, hogy amikor a haza urát és parancsolóját, azóta istenben megboldogult II. Károly királyt fogadta az aradi előkelőség, díszgazdasszonynak őt hívta meg az aradi Nőegylet. A király — beszélük —, midőn a nagyanyám dirigálta főztet megette, megnyalta a szájaszélét, sőt kifejezte állítólag azt az óhaját, hogy szeretné megismerni a nagymamát, amit a család barátja, bizonyos Neumann báró lehetővé is tett. Így esett meg aztán, beszéli a családi fáma, hogy nagymamát meghívták az udvarba valamiféle konyhafőheppmesternek, amibe civis nagyapám természetesen nem egyezett bele.

Nagymama életében ezentúl nem következett be semmi nevezetes. A kis- és nagytakarításokon kívül, a leánygyermekai és leányunokái látogatásain kívül, és az erre az alkalomra való apokaliptikus méretű felkészüléseken kívül. Élete megőrizte az alföld lusta, monoton, egyhangú ritmusát. Csak a cselédekkel vesződőtt sokat, havonta váltogatta őket. Egyedül Kati szakácsnő tartott ki mellette mindvégig, valószínűleg arra spekulálva, hogy majd megmutatja, túléli ő a „szekánt“ Herminát. A sors azonban úgy végezte, hogy Kati szakácsnő hunyta be előbb a szemét, 86 éves korában. A család tíz évig tartotta őt betegen a házban. Ezekben az esztendőkből betegágyából ő mardosta a cselédlányok egyébként is rövid kis életét. Komoly csapás csak egy érte élete folyamán Herminát (amikor a második bekövetkezett — egyik leányunokája halála —, már öreg volt, és némiképpen szenilis, úgyhogy ez az esemény már nem hatott rá elemi erővel), nevezetesen egyetlen fia elvesztése, Piavénál. Ezzel az eseménnyel kapcsolatosan azt tartja a családi krónika, hogy Laci katonakórházban snylódott volt az utolsó ütközet előtt, s hogy tulajdonképpen nem is kívánta-tőle a regula, hogy csatába menjen, de bizony Leipniker főhadnagy nem tudta a végzetét elkerülni. Szívében felbuzgott a hazaszeretet és gőg: — Ne mondják, hogy gyáva a zsidó — kiszökött a kórház ablakán, s visszament csatázni. Nem is mondta róla senki, hogy gyáva lett volna. Hősi halottként, katonai pompával temették el Leipniker főhadnagyot — Piavénál.

Ami Leipniker Salamont illeti, ő sem volt valami tarka vagy fantasztikus egyéniség. Az ő élete is csendes mederben folydogált, míg nem a második világháború feldúlta ezt a csendes medret. Jónévű terményangrosszista volt, s ami kereskedői becsületét illeti: feddhetetlen. Lányai közül a már harmincéves korában is magával tehetetlen nagyobbik lányát, Elzát (az én mamámat) szerette jobban a kisebbik és erőszakosabbik Macánál. Fia halálát Sali bácsi nagyon is megsínylette. Élete végéig nem volt kívül egy értelmes szót váltania a házban. Ugyanis, mint már mondtam, Herminát csak a Tafler családtól örökölt „lépések“ érdekelték. (Pontokba foglalt takarítási és főzési utasítások: takarítást a konyhától kezdjük. Szidol-rongyból hat darab szükségeltetik... Csukott ablaknál sose seperj stb. stb.) Leánya, Elza is szelédnek és némiképpen lelkesgénynek bizonyult. Maca pedig örökre idegen maradt tőle, akárcsak Jani,

a Macuska férje, a váradi, nem éppen feddhetetlen hírnevű terménykereskedő, akivel nagytata sosem kötött üzletet. A Jani tisztaselyem alsónadrágjáról és galáns kalandjairól szóló hírek némi aggodalommal töltötték el ugyan Sali lelkét leánya boldogságát illetően, de Jani és családja valójában még annyira se vette igénybe érdeklődését, mint a Fischer üvegessel élete végéig sem befejezett dominó-partija. Ebből a familiából egyedül Verát, az unokát szerette, akit 1945-ben a náci internálótáborban pusztítottak el a németek, de az istenben megboldogult Veronka is, fura bár, sokkal inkább Elzához hasonlított, szelíd volt és naiv.

Akadát azonban a családnak két sarja: a fenyvesek, kutyák, bocskorok és hegyirablók közül az alföldre leereszkedett s a családba befurakodott Hermanka (az én csodálatos édesapám), valamint szerény személyem, az Elzuska és Hermanka késői frigyéből született „egzaltált” gyerekek. Ezek ketten... egyszóval mi ketten szünni nem akaró pezsgést és idegfeszültséget loptunk Sali bácsi monoton egzisztenciájába. Hol imádozt bennünket (felcsigáztunk alvó fantáziáját), hol halálra fárasztottuk, hol aggódott miattunk, hol pedig maga miatt, hogy mit is kezdjen két ilyen vademberrel a családban.

Ami engem illet, nagyon szerettem unokahúgomat, Verát. Vakon és feltétel nélkül szerettem. Ma is fájlalom a halálát, amelynek valódi jelentőségét én és Sali nagypapa talán sokkal mélyebben mértük fel, mint maga a kétségtelenül szenvedő anya, az ekkor már özvegy Macuska. Ami nagymamát és mamámat, a család két lelkiszegényét illeti, csendesesen elsratták őt, s aztán a deklasszálódás temérdek gondja közt, amikor a nagymama hadserege, a cselédség eloszlott már, s a két, munkához nem szokott teremtesre szakadt a háztartás gondja, lassan elfelejtették.

Maca keményen viselte a gyászt, noha élete értelmének leánya és férje halálával nyilvánvalóan egyszer s mindenkorra vége szakadt. De Maca értett a vegetáláshoz, mi több, szerette az életet, és könnytelenül folytatott mindent ott, ahol abbahagyta a háború előtt. A hajnalba nyúló pókerpartikon és az ártatlan „csakhogy a férje lássa” flörtökön kívül. Hamarosan újra férjhez ment egy temesvári disznókereskedőhöz, akiről azt tartja a családi fáma, hogy azért nem nősült meg előbb, mert egy életen át Macust szerette. Ez a kései megtalált szerelem sem tudott azonban Macának életcélt adni. Elhagyta második férjét, és kivándorolt Izraelbe. Korára és süketiségére való tekintettel nem futott be túl nagy karriert. Cseléd lett! Házvezetőnő, ha ez így jobban hangzik. Nyolc esztendeig küzdött a német jóvátételért!...

Nevetséges... Jóvátétel! Mit tesznek jóvá? Hogyan teszik jóvá?

A krakkói láger egy temetőre épült, ha az ember egy cseppet is leás, csak egy egészszke keveset... máris csontvázakra bukkan... Ott találkoztam először vele, Ádámmal! A lágerutcában, az udvaron.

Vége az Apasszionátának... most majd mondani kell valamit, és az kínos lesz. De ő, a haver, egy finom ember, hiperérzékeny. Tessék! Hát nem igaza volt a Kékszeműnek, ezek nem sokat dumálnak... Az asszony halkan, nesztelen kisurran, majd be egy kis kajával. Jólesik. Gy. barátom a zsebkendőjébe törli a kezét... akár a koncerteken... ez is jólesik...

— Játsszak még valamit? Erről van szó! Játsszon, igenis, játsszon, az a feladata, hogy játsszon, az istenit ennek a hülye művészetnek...

— A Pathétique-et, ha nem haragszol . . .

Már miért is haragudnék . . . Úgy bánok szegénnyel, mint egy cigánnyal, hogy aszongya, hogy aszongya, húzza a fülembe, hogy „van egy szőke asszony . . .“ Pedig hát az ország egyik legnagyobb művésze, de hát ha barát, ha igazán barát, hát csak húzza . . .

Anyu, amióta özvegy lett, szentéletű, modern felfogásomhoz képest nagyon is szentéletű. Tőlem ugyan menjen férjhez, ne halljam többé, hogy miattam áldozza fel az életét . . . Ha nekem mostohaapát hozna . . . amilyen furcsa, rakoncátlan és ideges ez a gyerek, ki túrná meg, na igazán, mondd, Malvinkám, kicsoda? Malvinnak ne mondjon semmit, mert Malvinka egyszerűen hülye, és őt nem kérte feleségül senki, még akkor sem, amikor eladó lány volt, de lám, a mamát még ötvenévesen is kéri, igaz, nem tudja róla senki, hogy ötvenéves, én is véletlenül tudtam meg. Rettenő közöttünk ez a korkülönbség. Én azt hiszem, ezért sem értjük egymást. Anyu szentéletű, ez igaz, de szeret tetszeni, s én ezt megértem, csak ne hagyna minden este egyedül a villában, mert akkor — félek. A télen is egy farkas széttépett egy kutyát a mi teraszunkon. Szerencse, hogy akkor Anyu otthon volt. Váltig mondom neki: Anyu, farkas van a teraszon, kacagott (azzal a valószínűleg tükör előtt kipróbált szépasszony-kacajával, amivel a perceptort szédítette, hogy kisebb adót állapítson meg a hülye állat). Nevetett trillákkal, úgy, ahogyan valószínű az ő korában nevelhettek a primadonnák, amikor csiklandós tréfát mondott a bonviván, olyan bombonosan nevetett, mint a likörös csokoládén a — „van egy szőke asszony . . .“ De én tudtam, hogy farkas van a teraszon, s reggelre kiderült, hogy farkas volt, s az is kiderült, hogy Anyu tudta, s hogy tulajdonképpen az a buta nevetés egy igen hősies, nagy akaraterejű asszony képét takarta el előlem, egy hősies kicsi mamáét, aki az én anyám, ez az igazság.

No, mondom, amikor jöttek a hódolók, egyszerűen azok, akik a „szép asszonynak kurizálnak“ (merthogy arra, ami zajlott, nincs megfelelőbb szó, mint az, hogy — kurizálni), akkor a mama elment velük a vendéglőbe, a Reménybe, bizonyára, mert abban reménykedett, hogy ez a nap talán más lesz, mint a többi, hogy hoz valamit özvegyi életébe . . . De az a nap is csak olyan lett, mint a többi. Amint belépett a mama a Reménybe, a cigány elkezdte húzni, hogy: „van egy szőke asszony“. Mire a mama valósággal kivirult, akár „a rózsza“. Nem egy ilyen jelenetnél voltam szemtanú: a szezonvendég, a Perceptor, az átutazó vendég vagy az aradi úriember, a jó családból való agglegény vagy éppen egy nős, aki soron volt a gavalléros, decens kurizálásban, pezsgőt nyitattott, s ha az nem pukkant, nevetve ő mondta a pezsgő helyett, hogy: *pukk!* Virágot küldetett a mamának az asztalhoz, a mama csücsörített, és mutatta a balprofilját, mert onnan nézvést hasonlított az orra Vecsera Máriához és lényegében unatkozott, mert unta a Perceptort, a szezonvendéget, az átutazót vagy az úriembert. Anyu lényegében a művészeket, a bohémeket szerette, velük valóban feloldódott . . .

Meg is untam én is a Reményt (még akkortájt engem nem kért fel senki táncolni). Anyu is megunt, hogy a jelenlétem feszélyezi a kurizálókat, s így este gyakran egyedül hagyott.

Felajthetetlenek ezek az éjszakák. Valahányszor elment a mama, mindig megkérdezte: ugye, nem fél az én nagy kislányom egyedül? Ó,

hát hogyan is félnék, Anyu — vágtam fel, pedig már akkor rázott a hideg (elhatároztam ugyanis, hogy idővel majd csak leküzdöm vagy még inkább megszokom a félelmet). Különben is nagyon fájt a szívem — az ő kis fiatalágáért, amiből neki semmi sem jutott, gondoltam — éljen, értettem a helyzetet, azt hiszem, világosabban értettem, mint ő maga. Az ilyen asszonynak, különösen faluhelyt (s Borszék ősztől tavaszig — amikor csak a „bennszülöttek“ lakták, miután eltávozott az élet sója: a vendég — falura emlékeztetett), valamiképpen kétes híre kél... Anyu tiszta naivitása, valamint az a tény, hogy olyan fesztelenül kurizáltatott, befogta a „falú száját“. Mindenki tisztelte, szerette. És mindenki tudta, hogy minden érettem van, a Perceptor is meg a vendég, merthogy mindegyik tud valamit intézni. Az aradi urak kölcsönt szereztek a jövő nyárára, szövetet, függönyanyagot, kijártak egy kis protekciót a cementgyárban vagy a jó ég tudja, merre, a Perceptor elengedte az adót, a doktor ingyen kezelt bennünket, az ügyvéd intézte az örökösödést, a telekkönyvi átírást s más hasonló varázsigekeket... A szenátor védelmet jelentett úgy általában, és főképpen kihúzta Anyut minden olyan helyzetből, amiben a zsidóknak hátránya volt. A falu leginkább a bohémeket nem bocsátotta meg neki, mert azok meg mire valók, festenek, szobrászkodnak, muzsikálnak, ingyen pusztítják a kenyeret, és világos, hogy nem fizetnek a mamának a kosztért, és különben is jóval fiatalabbak a mamánál. Mégis, így igaz: szerelmesek...

Mondom, félttem, s ennek volt egy különös folyamata. Amikor Anya kilépett a kis sárga bútorokból álló, mindig friss virággal telerakott szobából, becs-szó, még nem félttem. A félelem később jött, alattomosan kúszott a szívembe, harcoltam ellene, magyaráztam magamnak, hogy a villa teli van emberekkel, hogy nem történhet semmi, és hogy különben is szegények vagyunk, ki is rabolna ki, meg hogy a mamát biztos még a rablók is szeretik, neki azok is bizonyára kurizálnak... De minden hiába, ahogy teltek-múltak az órák, egyre jobban, egyre rettenetesebben félttem, s a legvégén hangosan ordítottam, nem is annyira a félelem miatt, sokkal inkább azért, hogy bátorítsam magamat.

Nem sírtam, hanem csak úgy torkomszakadtából üvöltöztem. Máig sem tudom, hogy Anya valaha is megneszelt-e valamit a dologból... Egyik-másik ilyen rettenetes éjszaka után elhatároztam, hogy megmondom neki: kurizáltasson nappal, és hogy félek. De amikor a tükör előtt láttam fésülni és csücsöríteni, és láttam azt a boldog és lázas készülődést, no meg hogy szemlátomást fiatalodik a reménytől... akkor nem volt szívem neki bevallani, hogy hisztérika vagyok. Mert hogy hisztérika vagyok, ezt nappali magatartásomból már nem egy rokon kiolvasta, s rám is ragasztotta a hisztérika jelzőt, most minek a világ szájára adni azt, hogy éjjel is hisztérika vagyok.

S így éjszakáról éjszakára félttem és üvöltöttem hosszú évekig. Lehet, hogy csak az emlékezetem csal, s az egész sokkal előbb kezdődött, mint ahogy anya betöltötte az ötvenet. Ez a kora azért maradt meg úgy bennem, mert mai szemmel is csodálnom kell, hogy még akkor is milyen hamvasan — nem jól konzerváltan, hanem valódián — fiatal volt. Elaludni azonban azután sem igen lehetett, miután Anya végre hajnaltájt hazatért, mert akkor kezdődtek az éjjelizenék, amelyekre még ma is olyan büszke. Nos, ha én hisztérizálok, s megmondom, hogy legyen már

vége a kurizálásnak, legalább aztán, hogy a mama végre hazajött, szégyenkém véget vetett volna neki — a gyermek kedvéért mit meg nem tett volna... s most hol volnának a szép emlékei, amelyekkel az unokáit is untatja naphosszat. Egyszóval lehet, hogy hisztérika, de alapvetően jóérzésű, jószívű gyermek voltam.

Ne pipiljete az Appellplatzon — mondta Anyu, amikor már a tizedik órája álltunk a zuhogó esőben —, úriember ilyet nem csinál. Lám, én ötven éven jóval felül vagyok, s mégis tartom magam. Anya úrinő, kétségtelen. Hiába is magyarázom neki, hogy mi zajlik itt a lágerben, a gettóban, képtelen megérteni...

Ő még mindig ott tart, hogy amikor ő Berlinben járt a papával... („ezek a németek egy kultúrnép, nem egyéb“), akkor meghallgatták a Bolygó Hollandit, „száz tagú orkeszter játszott... de senki sem nézte a színpadot, mindenki engem gukkerezett“... Úgy igaz, a mama manapság is kitűnően tartja magát, csak értené meg végre, hogy hol van, s hogy mi zajlik vele... De ő nem és nem, nem enged a negyvennyolc-ból... ő egy úrinő... S a németek, hja, igen... az egy kultúrnép... természetesen...

Ádám, hol vagy?... A lágerutcán találkozott először velem...

Nem giccses ez a Pathétique?... Isten őrizz, hogy valaha is valaki olvasson a gondolataimban... Ugyanis szívettépő, igen, egyszerűen úgy érzem, hogy menten elsírom magam... Nem, nem giccses, isten őrizz, a nagy német titán... egy kultúrnép!... titán! Patetikus! Úgy van... Patetikus!... Vajon ő hivatott mindent jóvátenni? A Titán? De hiszen nem is sejtette, mit kell majd egykor jóvátennie a kultúrnépének! — Ádám. Kék szeme volt, fekete haja, és ott, akkor a lágerutcán se szó, se beszéd, hozzám vágott egy pulóvert... Szó nélkül, anélkül, hogy a civil élet formáit betartaná, anélkül, hogy bemutatkozna és anélkül, hogy igényt tartana bármilyen ismeretségre, társalgásra, csak úgy egyszerűen vágta hozzám azt a nagy, meleg, kötött pulóvert: érezte, hogy fázom. Valami köszönésfélét rebegtem németül. Ugyanis ő lengyel volt, de hát mi valamennyien egymással németül értekeztünk. Végig sem hallgatta a hálálkodásomat, mintha csak nem is léteznék, nem volnék sem ember, sem lány, csak valaki, valami, ami fázik, egy állat vagy veréb, vagy tudom is én. S akit feltétlenül melegbe kell burkolni. Melegem lett! Még mielőtt a finom gyapjúpulóvert felhúztam volna. S még azt mondják, hogy ezek a lengyelek gonoszak, mind egy szálig.

A lágerünk sok mindenben különbözött más lágerektől. Például: a férfiak és a nők egy lágerben voltak, más-más barakkban, de egyébként munkahelyen, Appellplatzon, mindenütt együtt. Beszélni is szabad volt egymással, csak úgy csinján, de beszélünk. Beszéltek egymással a nők és a férfiak, sokan szerettek, titokban. Egyszóval — civil-forma élet volt. Egy zlotyi a halálad! A láger tele volt ilyenszerű feliratokkal. Lehet, hogy csak egy zlotyit tartani volt veszélyes, mert különben sok ezer zlotyi forgott itt közkezen. Esténként a 11-es és 12-es barakk között vásárolni lehetett. Mahorkovéé, Egyiptisé... papirosi... papirosi... — kiabálták az árusok, áruikat nyakukba csünetett tálcákról kínálgatták. Vásár is volt itt, kosztadónénál fix menü délben, 10 zlotyi egyre-másra, többféleből lehetett válogatni. Mindent lehetett, csak ismerni kellett a láger belül lüktető, láthatatlan, titkos életét...

Hamarosan kiderült, hogy ki is volt a névtelen adományozó, az, aki egy hűvös őszi reggelen a fejemhez vágta azt a bizonyos, különben életmentő pulóvert.

A pulóver ugyanis, amint felvettem a testemre, formálisan — elindult velem. Millió tűszúrást éreztem benne, s rengeteg időmbe teltett, amíg megfejtettem a rejtélyt: telistele volt ruhatetűvel.

Egy tetű a halálot! — hirdették a különböző feliratok. Itt tetűből, zlotyiból egy — halált jelentett. De a halál sem működött ám a felirat szerint, merthogy a krakkói lágerben nem is egy, talán milliárd tetű volt. Auschwitzban ilyen nem létezett!

Szóval, mondom, baktatok a lágerutcán, vadonatúj és némiképpen tetves pulóveremben, amikor szemembe ugrik egy felirat: Entwesung. Én nem tudtam, nem is tudhattam, mi az, engem a német fräuleinok efféle szavakra nemigen tanítottak. De valami azt súgta nekem, hogy ez itt a fertőtlenítő! Beléptem. Valóban az volt, fertőtlenítő... De még mielőtt előadhattam volna panaszomat, már ott is termett az én titokzatos jótevőm. Ezúttal szépen, udvariasan bemutatkozott: Nevem Adam Stap. Az enyém: Marika — hebegtem én irtó zavarban. Na was ist los? — kérdezte ő, meghonosodott lágerterminológiával. Valami állatok — hebegtem, s a pulóverre mutattam. — Állatok — kacagott Ádám —, miféle állatok? Tigrisek? Elefántok? A fräulein nyilván a tetű nevét is elmulasztotta megtanítani... Vielleicht Läuse (talán tetvek) — mondotta derűsen Ádám, mint akinek ez természetes. Leise fliehen meine Lieder — járta meg az eszemet, nyilván itt valami egészen másról van szó... Talán arra intett, hogy leise, márminthogy halkabban beszéljek az állatokról, amelyek a pulóveremben hemzsegnek, merthogy szégyelli a dolgot, vagy mi... De ő egyre csak kiabált, s egyre harsányabban zengte: Läuse, läuse... Meg kellett értenem, hogy a csodás zengésű szó félreérthetetlenül tetűt jelentett.

Hosszan elmagyarázta, hogy az úgy valószínű, mert éppen a fertőtlenítőbe vitte a szvettert (a jelek szerint tehát itt dolgozott), amikor találkozott velem, velem, aki vacogtam a lagerstrassén. S nyilván megsajnálta. Szépen megszámozta a pulóvert, mint odahaza a pucérjában, elismervényt is adott róla... Kétségkívül ez a pulóver most már az én egyetlen, valódi magántulajdonom volt. S meghagyta, egy nap múlva, délelőtt jöjjenek utána.

Minden délelőttömet azontúl az Entwesung című menedékben töltöttem Ádámmal.

Különös szerelem volt. Ő 19, én 17 éves. Ő analfabéta, én félművelt s némiképpen sznob. Én friss lágerlakó, ő láger-öslakó, s mint minden öslakónak, neki is volt egy története.

Az úgy kezdődött, hogy kicsi kora óta már abba nőtt bele, hogy háború van. Ezért nem is volt alkalma iskolába járni. Történetében sok sztereotip elem volt, valamiben minden lengyel fiatalember életrajza egyezett.

Ő is, akár a többi kortársa, azzal kezdte, hogy az utcán röpcéket osztogatott. Elkapta a Gestapo, meglógott. Innen már egy kicsit egyéniben alakult a sorsa. Beállt SS-nek. Egy fürdéskor lelepleződött, hogy zsidó. Bedobták a lágerbe. Akkortájt a mai Lagerführer, a Gött — nomen est omen... — a lágerben maga az atyaúristen, még teljes fene-

vad képében garázdálkodott... Mire mi megismerkedtünk vele, már némiképpen „civilizálódott“. Odaállította Ádámot hatvanadmagával egy általuk ásott sírgödör elé. Élni akarok! — kiáltott fel az akkortájt alig tizenhatéves Ádám... Hatalmas gyerek volt, természet nézve majdnem akkora, mint a behemót Gött. Az SS-eknek van egy különös tulajdonságuk. Mielőtt lőnek, beszélni lehet velük. Bármilyen abszurdumnak tűnnék, lehet velük beszélni! — Élni akarsz? — kérdezte Gött. — Élni, Obersturmführer úr, tudok dolgozni!... Ha kibírsz hatvan pofont, anynyit, ahányan most itt álltok, élni fogsz, menj a végére... És lőtt, és lőtt, senkinek nem volt mersze muhkanni... S most, kérdezte Gött? Még mindig állítod, hogy a tőlem kapott hatvan pofont kiállod? — Ki én — válaszolta Ádám... Másnap reggel a 16 éves Adam Stap irigyléreméltó pozícióban volt a lágerben: Gött, a Lagerführer csizmatisztítója lett.

Göttöt nagyon bosszantotta, hogy a fiú nőtlen. Fogta hát a másik „pozíciós“ foglyot, Susanna Sterenlichtet, a kutyaetetőnőt, aki még Ádámnál is figyelemreméltóbb pozíciót foglalt el a lágerben — kutyaosztón élt! —, és annak rendje és módja szerint férjhez adta Ádámhoz... Így aztán amikor én odakerültem, szerelmem, Adam Stap már „nő“ volt, de ezt én csak később tudtam meg, sokkal később, amikor Adam Stap már nem élt, és az alig 16 éves vetélytársnőmmel találkoztam a háború után, különös körülmények között. De erről majd később...

Most ott tartunk, hogy a pulóver a fertőtlenítőben, s Ádámot szeretem! Most már egészen biztos vagyok benne, hogy ő az a végzetes férfi, akit egy szép napon kávéjósnoje, a gurucsasszony, Évi tántiéknál bejósolt nekem, mondván: szeretni fogjátok egymást a halál árnyékában...

Persze, meglátni és megszeretni kétségtelenül egy pillanat műve volt...

A szerelem hogy úgy mondjam gyakorlati része, az elengedhetetlen csókolózás már komplikáltabb. Merthogy itt volt velem az én drága édesanyám, aki az egészből semmit, de semmit sem értett, sem a lágerből, sem a gettóból, semmiből, vagy talán ő értette igazán? Hiszen egy percig, egyetlen percig sem adta föl civil, úriasszony mivoltát...

— Guten Tag — köszöntötte illedelmesen az Aufseherint, s nem értette, mit vétett, mivel vétett a fegyelem ellen, hogy az csak úgy hirtelen, ahelyett, hogy ildomos köszönését fogadta volna, pálcájával az arcába suhint, és azt mondja neki: — Blöde Kuh, ne alte Ziege (idióta tehén, vén kecske).

— Na tessék, nem megmondtam, hogy baj lesz belőle, ha az Appellplatzon pipilünk... Pedig én istenem, hogy én mennyire tartottam magam...

Vagy... Már napok óta nem működtek a gázkamrák Auschwitzban, valami defekt volt. Hát egy ízben csak újra szelektálnak bennünket a fürdők előtt, s aki sovány, nyamvadt és nyomorult, azt mind viszik csórén, amíg a szem ellát, előre, egy égő, nyílt máglya felé. A máglya irányából pedig egyenlő időközönként lövések hallatszanak. Anyát egész nap dugdostam a szelekció elől, s most hirtelen arra ébredek, hogy szalad az SS után, aki éppen négy mezítelen félhullát cipel az égő máglyára...

— Kérem ez itt két, finom gyergyói úrinő, barátnőim. Tessék engedni, hogy én is velük menjek...

— Mit kotyog ez az örült tehén? — kérdi az SS-nő, és félrelöki, hogy ne zavarja...

— De kérem, én egy finom úrinő vagyok.

— Seggfej vagy, az... nem látod, hogy ezek itt halálraftéltek? És visszalöki a mamát a sorba a gumibottal.

— Lám, ha fegyelmetlenül viselkedtem — dohog a csoda folytán, és hála a német logikátlanságnak, megmenekült anyám... — Most megsértődött, s nem eresztett a gyergyóiakkal...

No, szóval így értékelte az én anyám a légerviszonyokat... S most ugyanígy Ádámmal is...

Ádám minden éjjel besurran a barakkudvarra. Halkan bekopog, s akkor én kimegyek hozzá. Hátrakúszunk a magas fűbe, az udvar mélyére csókolózni. De óvatosan kell kúsznunk, ugyanis az egész barakkudvart, no meg a légerudvart szüntelenül reflektorok pásztázzák végig... Anya pedig megjelenik a reflektor fényében, egyenesen áll, le sem hajol — így aztán tisztán látni a fényben imbolygó alakját. Kezében hosszú seprűnyelet tart, az ég felé emeli, s azzal fenyegeti Ádámot. — Hát van neked anyád, meg akarsz becsteleníteni egy szegény zsidólányt? Én pedig úgy szerettem volna, hogy — megbecstelenítsen. Én nem akartam meghalni anélkül, hogy megtudnám: mi is a szerelem. Én meg voltam győződve, hogy ha 17 esztendősen szűzen halok meg, még a lágersíráások is kiröhögnek. De én képtelen voltam elveszíteni a sokat örözött lányságomat, merthogy arra nagyon vigyázott ám az én drága jó édesanyám...

Ádám, hol vagy?... 24 év telt el, s máig sem megy ki az eszemből, milyen ostobán, milyen fölöslegesen kellett meghalnod éppen a felszabadulás napján...

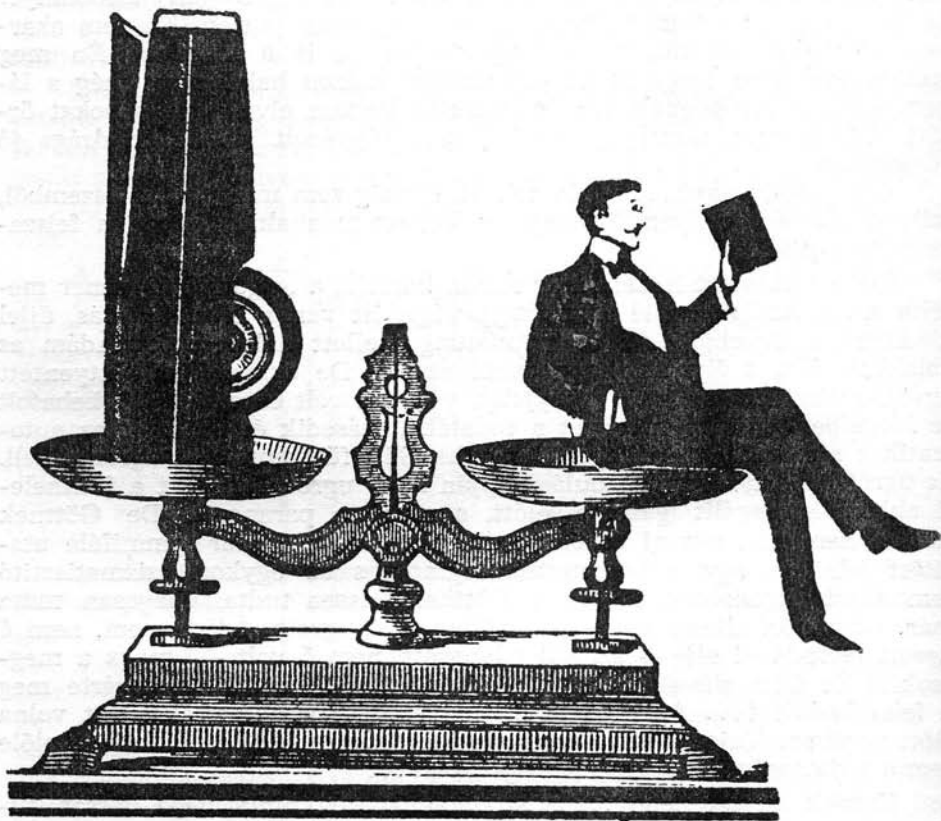
Ezt a történetet nekem már Ádám barátja, a „cigány“ Zigeuner mesélte el... Amint érezte Gött, hogy vége, itt van a felszabadulás, éjjel kisurrant a légerből... s az Entwesung mellett haladt el... Ádám az ablakban állt, s élvezte, hogy pucol az SS. De ekkor Gött füttyentett egyet. Ádám ismerte ezt a füttyjelet, vérében volt ez a füttyjel, behatolt az idegeibe, befészkelte magát a tudatába, második énjévé vált az automatikus mozdulat: ha a Lagerführer, ha Gött füttyent, neki ugrania kell. És ugrott! Most, a felszabadulás napján is — ugrott, leugrott a félemeleti ablakból, megállt gazdája előtt, s várta a parancsát. De Göttnek ezúttal nem volt semmi közölnivalója, nem akart ő már semmiféle utasítást adni az egykori csizmatisztítójának, s az egykori csizmatisztító sem akart engedelmeskedni már Göttnek, hiszen tudta, világosan tudta már, hányadán állnak a dolgok... Nem is ő ugrott, Ádám, nem, nem ő ugrott Gött lábai elé — az, aki odaugrott, nem ő volt —, maga a megszokás. És Gött elővette a revolverét... És Adam Stap nem érte meg a felszabadulást... Az egykori csizmatisztító koronatanú lehetett volna Gött perében. Vajon Gött már azt is tudta, hogy per lesz? Vagy őbelöle sem a tudatosság őlt — csak a megszokás?...

Kezdek rosszul lenni... a szonátának még nincs vége, lassan fújom a levegőt, észrevétlenül, nem lehet a művészt megzavarni... hiszen az utolsó akkordokról van szó, jaj, csak bár addig tartanék ki...

tü, tü, tü, halkán, nehogy észrevegyék... Az asszony olyan furcsán néz rám, hiába orvos. Fel kellene állni, elköszönni, kimenni a friss tavaszi levegőre. Orgonailat... Émelygek. Csak néhány perc, a nagy titán most ismétél és ismétél, de mindjárt vége... Csak nehogy észrevegyék, hogy rosszul vagyok, szinte érzem, miként sápadok ki — tü, tü, tü. Mindjárt jön a záróakkord. De nem. Mi történt? Barátom, a művész, az értelmiségi, az érzékeny, a hiperérzékeny most felugrik a zongorától, segítségkérően a feleségéhez rohan, miközben torkaszakadtából ezt kiáltja: — Vigyék ki, vigyék ki, nincsen benne egy csepp vér sem!

Sebtében búcsúzom, s rohanok ki a tavaszba, a friss orgonailatba, miközben a nyitott ablak alatt haladok el, még hallok értelmiségi barátom hangját: nincsen benne egy csepp vér sem, egy csepp vér sem, egy csepp vér sem... vigyék ki!

— A szívén érte — vélem hallani a Cigány hangját —, pontosan beletalált a szívébe az az állat. Az utolsó csepp vére is kifolyt, úgy bizony, az utolsó csepp vére... ilyen még sosem láttam, soha életemben, pedig ha valaki látott, hát én már láttam halottat eleget...

Cseh Gusztáv kollázsa